

GEDIMINAS MESONIS

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
Mykolas Romeris University, Lithuania

JEAN-PAUL SARTRE'O PROZA KAIP FILOSOFINĖS MINTIES ATSPINDYS

Jean-Paul Sartre's Prose as a Reflection of Philosophical Thought

SUMMARY

The article draws conclusions based on an analysis of the most prominent of Sartre's literary works such as: *The Devil and the Good Lord* (*Le Diable et le Bon Dieu*, 1951), *No Exit* (*Huis clos*, 1944), *The Flies* (*Les mouches*, 1943), *Nausea* (*La nausée*, 1938) and some others. It is observed that, by their behaviour, thoughts and aims, the characters of the literary works manifestly reflect the philosophy of existentialism. It is through their existential behaviour and existential thinking that these characters seek humanism. Seeking humanism, they protest against a society in which satisfying the human ego has become not just the routine of life, but also a goal. In literary writings by Sartre, one can gain an understanding that the possibility of making choices by the human being is the method that can lead towards humanism, which can serve as a foundation for building different society. Notably, the path towards this different society and this new society as an ideal find their reflection not in Sartre's literary writings, but rather in his philosophical works: *Existentialism Is a Humanism* (*L'existentialisme est un humanisme*, 1946), *Critique of Dialectical Reason* (*Critique de la raison dialectique I et II*, 1960, 1985). The article puts forward the contention that pessimism over the existence of the human being that is evident in Sartre's works of fiction does not seem so hopeless if this existence is contemplated against the background of his philosophical writings.

SANTRAUKA

Straipsnyje tęsiama žurnalo *Logos* Nr. 94 ir Nr. 95 numeriuose pradėta Jean-Paul Sartre'o pasaulėžiūros analizė. Šiame, jau trečiame, straipsnyje apie J. P. Sartre'ą pažvelgiama į pasaulėžiūros atspindžius jo literatūros kūrinuose. Čia J. P. Sartre'o grožinės literatūros veikalai matomi ir analizuojami kaip tokie ir jo mokslinės-filosofinės literatūros kontekste. Mūsų straipsnyje pažymima, kad žmogaus būties klausimai, analizuojami jo literatūros kūrinuose, yra tiek pat skvarbūs, kaip ir jo filosofijos veikaluose. Šiame straipsnyje daromos išvados išanalizavus ryškiausias J. P. Sartre'o literatūrinius veikalus: *Velnias ir gerasis Dievas* (pranc. *Le Diable et le Bon Dieu*, 1951), *Už uždary durų* (pranc. *Huis clos*, 1944), *Musės* (pranc. *Les*

RAKTAŽODŽIAI: Jeanas Paulis Sartre'as, literatūra, būtis, filosofija, subjektyvumas.

KEY WORDS: Jean Paul Sartre, literature, being, philosophy, subjectivity.

mouches, 1943), *Šleikštulys* (pranc. *La nausée*, 1938) ir kai kuriuos kitus. Pastebima, kad literatūrinių veikalų herojai savo elgesiu, mintimis, tikslais akivaizdžiai atspindi egzistencializmo filosofijos pavyzdžius. Čia herojai siekia humanizmo būtent per egzistencinį mąstymą, per egzistencinę elgseną. Siekdami humanizmo jie protestuoja prieš tokį sociumą, kuriame žmogaus ego tenkinimas pavirto ne tik gyvenimo rutina, bet ir tikslu. J. P. Sartre'o literatūriniuose veikaluose išryškėja aiškūs suvokimas, kad žmogaus galimybė daryti pasirinkimus yra tas metodas, kuris gali vesti prie humanizmo, ant kurio, kaip pamato, galima statyti kitokį sociumą. Būtent kelias kitokio sociumo link ir pats naujos kokybės sociumas kaip idealas atspindi J. P. Sartre'o ne literatūriniuose, o filosofiniuose veikaluose: *Egzistencializmas – tai humanizmas* (pranc. *L'existentialisme est un humanisme*, 1946), *Sąsiuviniai, skirti moralei* (pranc. *Cahiers pour une morale*, 1983), *Dialektinio proto kritika* (pranc. *Critique de la raison dialectique I et II*, 1960, 1985) ir kituose. Straipsnyje konstatuojama, kad J. P. Sartre'o grožinės literatūroje egzistuojantis pesimizmas dėl žmogaus būties neatrodo toks beviltiškas, jei tą būtį apmąstysime jo filosofinių veikalų fone.

ĮVADAS

Le secret douloureux des Dieux et des rois: c'est que les hommes sont libres.

Jean-Paul Sartre, *Les mouches*

Nobelio komitetas, suteikdamas literatūros premiją, konstatavo, kad ji skiriama „už darbus, turtingus idėjų ir tiesos ieškojimų, už kūrybą, kuri padarė didelę įtaką mūsų laikams“. Tokiais žodžiais 1964 m. buvo įvertintas Jeano Paulio Sartre'o indėlis į pasaulio literatūros raidą. J. P. Sartre'o reakcija buvo žaibiška ir daugeliui netikėta: J. P. Sartre'as įrodė, kad jis ne tik literatas, bet filosofas, galintis daryti pasirinkimus – jis atsisako šios premijos. Bepigu priimti premiją, taip pasielgs visi arba absoliuti dauguma. O juk gebėjimas dėl idealo pasakyti „ne“ instinktui, merkantiliniam pasirinkimui ir yra J. P. Sartre'o egzistencializmo filosofijos metodas (Mensonis 2018: 33–34). Savo atsisakymą jis motyvavo tuo, kad tokia premija per daug suvaržo, įpareigoja, paverčia šios premijos davėjų tarnu. Kažin ar taip suvokia šios premijos pasekmes noriai ją atsiimantys? Kad ir kaip ten būtų, yra konsensusas, kad ši premija yra literatūrinių nuopelnų ir talento pripažinimas. Ši prezumpcija mums svarbi tuo, kad būtent ji paskatino

Jean-Paul Sartre, Grafika © R.J.M. 2020

pažvelgti ir matyti J. P. Sartre'ą ne tik kaip filosofą, bet kaip literatą. Būtent literatūros ir filosofijos santykis jo kūryboje tapo įdomiu ir netikėtu pažinimo objektu.

LITERATŪROS FILOSOFINIS KRŪVIS

Akivaizdu, kad bet kuris grožinės literatūros autorius yra daugiau ar mažiau filosofas. Autorius savo literatūros puslapiuose transliuoja pasaulėžiūrą, parodo, kaip jis supranta pasaulio reiškinius, žmogų, valstybę. Tas pasaulio suvokimo lygis ir gylis būna labai skirtingas. Vieni literatūros šaltiniai tik parodo tikrovę, kiti ją vertina, tretį nedrausiai siūlo išeitis. Filosofijoje tikrovės refleksija tėra pradžia filosofinio proceso, nes filosofijos diskurse vis dėlto reikia ne tik išvadų, bet ir receptų. Tai literatūroje receptai nebūtinai, nes literatūra turi ir kitą didį tikslą – kurti *emocijas formuojančią estetiką*. Nors žmogaus būties prasmingumas visada paklausi tema literatūroje, net ir skaitytojui žinant, kad nebus galutinės išvados. Literatūros paradoksas, kad jos metodas – turinio išraiškos būdas – yra ne mažiau svarbus nei rašytojo apmąstymo turinys. Idealioji sutaptis būna tada, kai žodis ir mintis yra didingi ir neatskiriami. Tuomet tai pasaulinė literatūra, verta visokiausių pagyrų.

Štai, pavyzdžiui, A. Čechovo (rus. Антон Павлович Чехов) apsakymai yra tokie įtaigūs tikrovės atspindžiai, jog primena nuotraukas. Skaitytojas aikčioja kartodamas sau: puikiai atpažįstu situacija, elgesį, norą, charakterį, broožą. O kur dar būties klausimai, kuriuos sprendžia beveik visi herojai *Vyšnių sode* (rus. *Вишнёвый сад*), *Žuvėdroje* (rus. *Чайка*) ar *Trijose seseryse* (rus. *Три сестры*). Tačiau tie būties klausimai A. Čechovo kūryboje dažniausiai paliekami neatsakyti, skaitytojui palikta galimybė nuspręsti, kas teisus ir kokia galėtų būti išeitis.

Taigi grožinė literatūra būties problemoje gali ir nedėti taškų ant „i“, tačiau tai

nerieškia, kad ji neturi filosofinio krūvio. Kodėl, tarkime, François Rabelais veikalai apie milžinus Gargantua ir Pantagriuelį (pranc. *La vie de Gargantua et de Pantagruel*, 1532–1534) buvo draudžiami? Juk tai tik pagavaus sarkazmo, grotesko kupina knyga, kurios herojai – milžinai, nuoširdūs ir kvailoki šventikai, nesamų karalysčių karaliai ir šiaip išmintimi pasižymintys ir jos stokoiantys žmonės. Ten nesiūloma jokių revoliucijų, ten net vargšui gailesčio nėra daug. Bet šio veikalo emocija nušvinta per skaitytojo gebėjimą palyginti romano herojus, jų ydas su savo aplinka, o pastebėjus *panašumą*, prapliupti juoktis. Tokio pat likimo sulaukė ir Molière'o *Tartiufas arba apgavikas* (pranc. *Le Tartuffe ou l'Imposteur*, 1664). Paryžiaus arkivyskupas įtikinėjo monarchą, kad tai tikrai „labai pavojinga komedija“ (pranc. *une comédie très dangereuse*) (Combeaud 2002: 173). Ir rezultatas buvo. Dėl draudimų šis veikalas XVII a. buvo suvaidinta tik 172 kartus, o XVIII a. – 791 kartus.

Beje, ir J. P. Sartre'o pjesė *Musės* ištiko toks pats likimas. Antrojo pasaulinio karo metu vokiečių administracija uždraudė rodyti ją scenoje¹. Atrodytų, kad šis J. P. Sartre'o veikalas, kurio herojai yra antikiniai dievai ir žmonės, gyvenantys banalų konkurencinį ir kupiną aistrų gyvenimą, yra nepavojingas. Bet šiems pjesės herojams išsprūsta gilios mintys. Herojus Jupiteris sako, kad „kankinanti Dievų ir karalių paslaptis: jie žino, kad žmonės laisvi“ (Sartre 1947: 200) ir kad „jeigu laisvė įsiplieskia žmogaus sieloje, toliau Dievai tampa bejėgiais“ (Sartre 1947: 203). Šioje pjesėje ne tik konstatuojama, kad žmogus iš prigimties laisvas, bet priminus, kad jis laisvas, pjesė skatina skai-

tytoją ar žiūrovą naudotis savo laisve. Turbūt neatsitiktinai pjesėje atsiranda herojus *kvailas berniukas* (pranc. *Le garçon idiot*), kuris nevaiko prie jo limpančių musių ir kurio užduotis pjesėje iliustruoti laisvo žmogaus pasyvumą net ir esant galimybei veikti. Pjesės draudėjai šioje pjesėje ižiūrėjo aliuziją į pavergtos šalies padėtį, skatinimą priešintis šiai situacijai. Tačiau ar tik taip galima suprasti J. P. Sartre'o herojų veržimąsi į laisvę? Vėlesniuose J. P. Sartre'o veikaluose, kai Prancūzija vėl buvo laisva, laisvės problema anaip tol nedingo. Atvirkščiai, ji tapo dar aktualesnė, nes išsivaduoti nuo priešų pasirodė paprasčiau, nei nuo didžiųjų visuomenės ir žmogaus ydų. O žmogaus ir visuomenės problemų analizė reikalauja ypatingų pastangų, ypatingų intelektualinių gebėjimų. Todėl J. P. Sartre'as neišvengiamai kelia klausimą: ar rašytojas tikrai yra intelektualas ir kokia intelektualo egzistencijos prasmė? „Kaip kalbėti apie intelektualo paskirtį – gal jis perteklinis, neap-

dirbtas vidurinių klasių gaminytis, netobulas ir verčiamas egzistuoti greta nuskrįstusių klasių, bet nepadėti joms?“ (Sartre 1990: 259). J. P. Sartre'ui nepriimtina būti beverčiu – matyti problemas, bet nieko nesiūlyti joms spręsti. Todėl jo grožinė literatūra yra filosofinė tuo aspektu, kad ji atskleidžia, parodo žmogaus ir visuomenės padėtį, o filosofiniai veikalai siūlo išėjimą – įprasmina ją kaip intelektualą, siekiantį padėti sociumui. Siekdamas šito, J.-P. Sartre'as savo literatūriniais kūriniais formuluoja ne tik estetinį tikslą. „Rašytojas gali tapti tavo vedliu, kai jis aprašo lūšną, tai privers jus išvelgti joje socialinės nelygybės simbolį, sukels jūsų pasipiktinimą dėl visuomenės sanklodos neteisimumo“ (Sartre 1964: 16). J. P. Sartre'as gerai supranta, kad literatūra susvetimėja, jei ji nesivadovauja nepriklausomumo nuo laikotarpio valdžių principu. Taigi ne tik filosofija, bet ir grožinė literatūra, anot J. P. Sartre'o, negali pataikauti, ir jo literatūra niekam nepataikaus.

TAS SALDUS ŽODIS LAISVĖ, ARBA PRAGARAS – TAI KITI

Žinoma, mąstant galima eiti „tiesiausiu keliu“, manyti, kad pjesėje *Musės* herojų aliuzijos į laisvę buvo siejamos tik su to meto Prancūzijos padėtimi. Kad būtent žodžio *laisvė* multiplikacija šioje pjesėje nulemta kaip tik tos realijos. Taip, žinoma, šis aspektas neišvengiamai egzistavo. J. P. Sartre'as buvo ir liko Prancūzijos ištikimu piliečiu. Tačiau ar tik tai? Kur veržiasi herojai pjesės *Už uždarytų durų*², kuri taip pat parašyta karo metais? Šios pjesės siužeto kulminacijos yra net kelios. Pirmoji įvyksta tuomet, kai žiūrovas ar skaitytojas sužino, kad veiksmas vyksta visai ne aukštos klasės

viešbutyje, kaip jam atrodo iš pradžių, o pragare. Nuo tada skaitytojas ar žiūrovas priverstas pergaltoti situaciją ir vertinti ją jau neišvengiamai kitaip. Pjesės baigiamąją kulminaciją vainikuoja herojaus *Garcin* konstatavimas, kad „pragaras – tai kiti“ (pranc. *L'enfer, c'est les autres*). Šios pjesės aforizmas greitai tapo sparnuotu ir dažniau klaidina, nei objektyviai paaikškina J. P. Sartre'o pasaulėžiūrą. Taip atsirado pagrindas jį vadinti filosofuojančiu ciniku, išvelgti jame naująjį Diogeno (gr. *Διογένης*) metodo – pasislėpti nuo visuomenės statinėje – atstovą. Tačiau taip tikrai nėra.

Net nežvelgiant į J. P. Sartre'o filosofinius veikalus, jau vien šios pjesės atidi analizė leidžia įtarti, kad pragaras – tai ne *šiaip visi* kiti, o *tokie* kiti. Juk pjesėje plėtojantis siužetui atsiskleidžia, su kuo mes turime reikalą, kad herojaus, ištarusio žodžius apie *kitų* pragarą, partnerės yra ne tik žmogžudės, bet ir ciniškiausios egoistės. O ir pats tų žodžių autorius ne šventasis, o sušaudytas karo lauko teismo už kario pareigos neatlikimą. Už tuos visus blogus darbus jie visi ir pateko į pragarą. Tokie herojai, tačiau skaitant pjesę susidaro įspūdis, kad labiausiai autorius šlykštisi ne tik tuo, jog herojai, stumiami gyvenimo aplinkybių, tapo žmogžudžiais ir išdavikais, bet ir tuo, kad jų gyvenimo būdas buvo kupinas susvetimėjimo ir egoizmo tenkinimo bet kuria kaina. Pjesėje yra puikiai žmogaus prigimtį išreiškianti scena, kada herojai – visi būdami mirę – užsimiršta, kad jie tokie, ir vėl, tarytum jie būtų gyvi, mėgina vienas kitą nužudyti.

Taigi J. P. Sartre'o literatūrinių herojų žmogus mato visuomenę, kurios gyvenimo principai leidžia nekompromisinę, nesirenkant metodų, konkurenciją dėl

savo menko *ego* patenkinimo. Negalėdamas su tuo susitaikyti, herojus kitus pavadina pragaru ir, atskyręs save nuo kitų, tokiu būdu veržiasi į laisvę. Į laisvę nuo tos ydų kupinos visuomenės. Ach, tas saldus žodis *laisvė*. Ir kas gi jos nenorėtų? Bet kur veržtis? Į savęs izoliaciją nuo tos visuomenės? Taigi atsiskyrėlio – keistuolio – dalia yra J. P. Sartre'o siūloma išeitis? O gal iš viso palikti šią visuomenę? Vienas herojų pjesėje *Velnius ir gerasis Dievas*, jausdamas beviltišką vienatvę, nori nusižudyti, bet jį sulauko supratimas, kad jo mirtis nieko nenuliūdins (Sartre 1962). Gali atrodyti, kad čia jau beviltiškas akli-gatvis – tuštuma. Jau ne literatūriniame, o filosofiniame veikale *Egzistencializmas – tai humanizmas* J. P. Sartre'as aiškina tą neviltį. „Neviltis reiškia, kad mes kliaujamės tik tuo, kas priklauso nuo mūsų valios, arba visuma aplinkybių, kurios įgalina mūsų veiksmus“ (Sartre 2016: 40). Pagaliau toks aiškinimas jau gailastingesnis, pagaliau gimsta viltis dėl ateities. J. P. Sartre'as, aiškindamas *neviltį*, iš esmės ją ir paneigė, paversdamas ją tik *nerimu*, kylančiu dėl didelės atsakomybės už save ir visuomenę.

PRASMĖS PAIEŠKOS LAISVĖJE

J. P. Sartre'o kūrinuose herojai veržiasi į laisvę, į individualumą, į intelektualinę autonomiją, į teisę būti paliktam ramybėje. Visi kiti, kurie to nedaro, yra arba ne herojai, arba jie mūsų neįtikina savo veiklos ir gyvenimo prasmėmis. Tačiau besiveržiantieji į laisvę tampa laisvi, bet vieniši (Sartre 2009).

Taigi J. P. Sartre'o herojaus pradinis tikslas yra ginti save, nors ir atsiribojant nuo kitų. Tačiau tolesnė mintis pribloškia: nes laisvė *primena mirtį* (ten pat). Jau

minėtoje pjesėje *Velnius ir gerasis Dievas* herojus liūdnai apibendrina savo patyrimą, sukauptą siekiant laisvės ir teisingumo, kad net pergalę pristačius su visomis smulkmenomis, ji tampa labai panaši į pralaimėjimą (Sartre 1962). Kokia atomazga? Laisvė primena mirtį, pergalė panaši į pralaimėjimą, bet į ją herojai veržiasi visais įmanomais būdais. Čia galima tik viena išvada. Ši laisvė herojui yra mažesnė blogybė negu tikrovė – likti toje ydų ir egoizmo kupinoje

visuomenėje. O ši visuomenė nežavi nei J.-P. Sartre'o, nei jo herojų. Jam metro prikimštas iki galo, restoranai perpildyti, galvos svaigsta nuo gausybės smulkių rūpesčių, o tai jam svetima (Sartre 1984). Taip gyvenimo beprasmybę mato herojai pjesėje *Mirusieji be kapo* (pranc. *Morts sans sépulture*, 1941). Tai jau nusivylimas ir vilties šauksmas kartu. Na, jei gyvenimas beprasmis, gal galima gyventi ir be prasmės? Oi, bus nelengva. Veikale *Velnias ir gerasis Dievas* herojaus viena frazė atskleidžia visą sugyvenimo tragizmą. Čia herojus nepyksta ant tų, kurie jį nori užmušti, nes jis juos per daug gerai supranta (Sartre 1962). Atrodytų, jog nėra jokios išeities, nes esamas sugyvenimas visuomenėje tėra iliuzija. O mano „santykiai su „kitu“ čia traktuojami kaip mano „aš“ kova dėl pripažinimo santykiuose su kitais“ (Andrijauskas 2010: 21).

Tai J. P. Sartre'o herojai nemato išeities? Pjesėje *Velnias ir gerasis Dievas* herojus nurodo kelią, o jis eina ne per dangų, nes dangus tuščias, o angelai yra čia, Žemėje. Taigi išeitis, visi sprendimai galimi tik Žemėje, prasmė – taip pat čia. Bet kol ji neatrasta, ką daryti? „Vienintelis tikras dalykas – veiksmas“ (Sartre 2016: 43) ir „veikti nepasikliaujant viltimi“ – štai J. P. Sartre'o žmogiškojo egzistencializmo raiškos principas (ten pat: 41) Kur minėtoje pjesėje herojus Goetz randa bent trumpalaikį prieglobstį nuo pasaulio beprotybės, išdavysčių ir neteisumo? Jis laikinai išėina į mišką ir gyvena ten atsiskyrius gyvenimą, kol jį pakviečia vadovauti prasmingai kovai. Mes nežinome, nei kaip ta kova baigsis, nei kokia bus jos eiga, bet pasiryžimas joje dalyvauti reiškia herojaus tvirtą valią gyvenimą keisti iš esmės. Juk kova – tai ne filosofinis diskursas, ir po jos bus kaip nors, bet kitaip.

J. P. Sartre'o herojų visuomenė – tai susvetimėjusių žmonių visuomenė. Kas tokiai visuomenei gali padėti įveikti tą susvetimėjimą? J. P. Sartre'o herojai visur pabuvoja, daug pamato, išmėgina daug ką ieškodami prasmės. Jau minėtas Goetz prasmės paieškas pradeda nuo metafizikos. Tačiau visos pastangos baigiasi konstatavimu, kad Dievas miręs, o žmogus yra vienišas. Šiuo klausimu J. P. Sartre'as kategoriškas: „išsigalvojantys kokį nors determinizmą veidmainiauja“ (ten pat: 55). Metafizikos nesėkmė nemažina J. P. Sartre'o pastangų toliau ieškoti sprendinių.

Net atsisakę metafizikos J. P. Sartre'o literatūriniai herojai pripažįsta, kad žmogus kaip būtis yra aukštesnio rango nei akmuo ar stalas, nes jam būdinga kūryba (Mesonis 2009: 17–18), todėl ant jo pečių yra visa atsakomybė – pirmiausia už savo egzistenciją. Kurti ir būti tuo, kuo save sukursi. Nuolatinis mąstymas apie būtį, jos prasmes ir formas yra J. P. Sartre'o herojų ir jo paties tikrovė (Sartre 2009). Kitą vertus, tos mintys nėra bevertės, tai būdas kurti, galvoti apie prasmes, nes, anot J. P. Sartre'o, mes sugalvojame vertybes bei suteikiame gyvenimui prasmes (Sartre 1979). J. P. Sartre'o filosofiniame veikale *Būtis ir niekas* (pranc. *L'Être et le Néant*, 1943) žmogus, būdamas pasmerktas laisvei, neša ant savo pečių visą atsakomybę už pasaulį. Jis atsakingas už pasaulio ir savo būties kokybę (ten pat). Taigi supratome: žmogus atsakingas už save, bet J. P. Sartre'ui to akivaizdžiai per maža. Žmogus atsakingas ir už pasaulį. Na, tai jau J. P. Sartre'o mastelis. Pagaliau išsiveržiame iš beprasmybes labirinto. Taigi ne pesimizmas – ne mirtis, ne izoliacija, o optimizmas – nauja gyvenimo kokybė, kitokia visuo-

menė ir yra J. P. Sartre'o ir jo herojų metodas ir tikslas. To siekime ir glūdi žmogaus egzistencijos prasmės turinys.

Taigi mes greičiausiai suklystume, jei kiekviename J. P. Sartre'o literatūriniame veikale mėgintume išvelgti išbaigtą idealaus sociumo ir žmogaus egzistencijos jame modelį. Tik matant J. P. Sartre'o literatūrinius kūrinius ir nematant kitų jo filosofinių veikalų, tokių kaip *Egzistencializmas – tai humanizmas, Dialektinio proto kritika*, gali susidaryti įspūdis, kad žmogaus buvimas sociume yra nebeišsprendžiamas uždavinys, kad jo egzistencijos prasmė yra miglota. Tačiau taip nėra. J. P. Sartre'as *Keisto karo dienoraščiuose* (pranc. *Carnets de la drôle de guerre – Septembre 1939-mars – 1940, 1983–1995*) neabejoja, kad jo kūriniai kaip visuma bus laikomi optimistiniais. J. P. Sartre'as pripažįsta, kad nors jo kiekvienas „personžas yra luošas“, optimizmas randasi visumoje (Sartre 1995). Apie kokią visumą čia kalbama ir kodėl jis savo kūrinius linkęs traktuoti kaip optimistinius?

J. P. Sartre'o optimizmo šaltinis glūdi dialektikos metode. Jis procesą mato kaip nenutrūkstamą raidą, o tai reiškia, kad kiekvienos būties – tiek visuomenės, tiek žmogaus – kokybė nėra galutinė. Progreso – regreso nuolatinę kaitą kaip dialektikos metodą (pranc. *le méthode progressive – régressive*) J. P. Sartre'as suvokia kaip ne tik galimą, bet neišvengiamą žmogaus

ir sociumo raidoje (Sartre 1960: 61–64). O tai reiškia, kad nieko nėra beviltiško, tad ir sociumo ar žmogaus ydos, kad ir kokios jos nemalonios ir nepaneigiamos atrodytų, yra dialektiniame procese – neišvengiamoje kaitoje. Net nesėkmingos pastangos keistis ir keisti nereiškia vien tik nesėkmės. Net ir nesėkmė reiškę, kad pereiti dialektinio proceso etapai: tezei buvo priešinta antitezė, vyko jų sintezė ir pabaigoje buvo formuluojama nauja tezė. Ir nors po sintezės nauja tezė gali atrodyti identiška buvusiąjai, tačiau taip nėra, nes ji skiriasi nuo buvusios bent jau tuo, kad turi dar vieną patikros su antiteze patirtį. O čia jau laiko klausimas, kada vėl iškilusi nauja antitezė lems kiekybės virsmą nauja kokybe. Žinoma, tai nedidelė paguoda žmogaus gyvenimo trumpalaikiškumo aspektu ir gali turėti neigiamą emocinę prasmę – „kaip gaila, kad aš naujos kokybės greičiausiai nepamatysiu“. Bet istorijos eigos kontekste tai nėra taip reikšminga. J. P. Sartre'ui, jo literatūriniam herojams reikšmingos tavo asmeninės pastangos ir kaitos neišvengiamumas. Ir šiuo aspektu J. P. Sartre'o literatūriniai kūriniai neprarado savo įtaigumo, savo diagnostinės vertės apie visuomenę ir žmogų. Jie visada skatins žmogaus mintis ir valią kurti antitezę ir veikti, nes tokiais principais egzistuojanti visuomenė yra negera, o todėl alternatyva ne tik būtina, bet ir neišvengiama.

IŠVADOS

J.-P. Sartre'o literatūros turinio dominantė yra žmogiškosios būties klausimai, taigi filosofinis kontekstas jo kūriniuose reiškiasi ne tik kaip stimulus minčiai, bet ir stimulus diskursui, nes mintis – tai ga-

limo filosofinio diskurso pradžia. Ryšys tarp J. P. Sartre'o literatūrinių ir mokslinių-filosofinių šaltinių ne tik egzistuoja, jį būtina matyti, nes tik ryšys gali parodyti literatūros šaltinių gelminį turinį.

Laisvės ir žmogiškojo pasirinkimo problemos dominuoja J. P. Sartre'o literatūros kūriniuose. Laisvė yra ta siekiama, kurią jo herojai laiko didžiausia vertybe ir nuolatine siekiama. Laisvės poreikis ir siekis toks stiprus, kad vieno veikalo herojaus kulminacinė replika gali ir turi provokuoti: *pragaras – tai kiti*. Ši frazė, vertinama vieno kūrinio kontekste, neišvengiamai gali būti suvokiama iškreiptai – išėities visuomenei ir žmogui nėra. Išėitį žmogui ir sociumui pamatome ir atrandame tik analizuodami J. P. Sartre'o grožinę literatūrą jo filosofinių veikalų kontekste.

Tuomet suvoki, kad atsiribojimas nuo *kitų* per egzistencializmą yra tik pati pra-

džia suvokto poreikio žmogui ir sociumui keistis į tokį žmogų ir tokį sociumą, kuriame *kitas* jau nebebūtų pragaru. Analizuojant J. P. Sartre'o grožinę literatūrą jo filosofinės literatūros kontekste, žmogaus kapituliacijos nelieka, egzistencijos beprasmybės – taip pat. Priešingai, jo grožiniai kūriniai tampa žmogaus ir sociumo problemų diagnozėmis ir suvokto poreikio keistis išraiška. Egzistencializmas siūlo žmogui humanizmą, kai žmogus virsta žmogumi, gebančiu sakyti „ne“ savajam *ego*. O tokių žmonių visuomenė jau tampa pajėgi keistis siekdama naujos kokybės – teisingesnės, prasmingesnės, t. y. naujos kokybės visuomeninės būties.

Literatūra

- Andrijauskas Antanas. 2010. Sartre'o egzistencinės filosofijos principai, *Logos* 64.
- Combeaud Bernard. 2002. *Molière, Le Tartuffe ou l'Imposteur. Comédie. Texte intégral*. Vanves: Hachette Livre.
- Mesonis Gediminas. 2009. Mes po Jeano Paulio Sartre'o, *Logos* 94.
- Mesonis Gediminas. 2018. Jean Paul Sartre: on ne naît pas philosophe, on le devient, *Logos* 95.
- Sartre Jean-Paul. 2016. *Egzistencializmas – tai humanizmas*. Vilnius: Vaga.
- Sartre Jean-Paul Sartre. 1995. *Carnets de la drôle de guerre (Septembre 1939–Mars 1940)*. Paris: Gallimard.
- Sartre Jean-Paul. 1960. *Critique de la Raison dialectique (précédé de Question de méthode)*. Tome I. Paris: Gallimard.

- Sartre Jean-Paul. 1947. *Huis clos suivi de Les mouches*. Paris: Gallimard.
- Sartre Jean-Paul. 1984. *La p ... respectueuse; suivi de Morts sans sépulture: pièce en un acte et deux tableaux: pièce en deux actes et quatre tableaux*. Paris: Gallimard.
- Sartre Jean-Paul. 1962. *Le Diable et le Bon Dieu*. Paris: Ldp.
- Sartre Jean-Paul. 1979. *L'Être et le Néant*. Paris: Gallimard.
- Sartre Jean-Paul. 1964. *Qu'est-ce que la littérature?* Paris: Gallimard.
- Sartre Jean-Paul. 1990. *Situations philosophiques*. Paris: Gallimard.
- Sartre Jean-Paul. 2009. *Šleikštulys*. Vilnius: Vaga.

Nuorodos

- Pažymėtina, kad šią J. P. Sartre'o pjesę Paryžiuje miesto teatre (*pranc Théâtre de la Cité*) 1943 m. pastatė režisierius *Charles Dullin*, pas kurį tarpukario laikotarpiu stažavosi būsimas Panevėžio dramos teatro režisierius Juozas Miltinis.
- Šiame straipsnyje šalia J. P. Sartre pjesių pavadinimų lietuviškų variantų nurodome ir

šių veikalų pavadinimus originalo kalba – prancūziškai. Taip darome todėl, kad dalis pjesių pavadinimų gali būti išversta kitaip. Štai pjesė *Už uždary durų* (pranc. *Huis clos*) gali būti verčiama ir kaip „Nėra išėjimo“, ir kaip „Užrakintos durys“, ir kaip „Užrakinti“.